

Water Wise Societies

Förenklad förändringsteori

Mars 2026

Water Wise Societies
impact innovation

1 Inledning

Water Wise Societies är ett av fem strategiska innovationsprogram inom Impact Innovation. Impact Innovation – Sveriges stora innovationssatsning för 2030-talet – är en gemensam satsning av Vinnova, Energimyndigheten och Formas. Programmen ska adressera områden med bred samhällsrelevans och tydligt bidra till global konkurrenskraft genom omställning för hållbar utveckling. Programmen ska vara missionsdrivna, det vill säga ha en tydligt utpekad riktning och ställa om system i grunden tillsammans med aktörer i systemet.

Detta dokument beskriver Water Wise Societies mission, förändringsteori och effektlogik. Beskrivningen av förändringsteori och effektlogik sätter ramar och struktur för den omställning som behövs för att lösa Water Wise Societies mission, delmål och uppdrag.

2 Missionen – Hållbart vatten för alla 2050

Vatten är grundläggande för allt liv, miljö och mänsklig verksamhet och nödvändigt för hållbar utveckling. Vatten har en avgörande betydelse för ekosystem och välfungerande samhällen och är därmed en förutsättning för produktion av mat, energi och övrigt näringsliv.

Utmaningar kopplat till för mycket, för lite och för smutsigt vatten har stor påverkan på ekosystem och samhälle som leder till minskad livskvalitet, risker och kostnader för samhälle, näringsliv och enskilda samt försämrad miljö. I Sverige har vi haft goda förutsättningar med gott om vatten av god kvalitet. Även om vi idag i normalläget på många sätt har välfungerande vattentjänster så står vi inför stora utmaningar för att trygga förvaltning, försörjning och hantering av vatten för framtida generationer. Riskerna utgörs exempelvis av klimatförändringar med torka och översvämningar, kemikaliesamhällets påverkan på miljö och vattenförsörjning (bl.a. PFAS och läkemedelsrester), eftersatt underhåll av distributionssystem för vatten och avlopp som leder till ökade läckage och utsläpp samt höjd beredskap för kris och krig¹. Därtill ökar kraven på service och kvalitet över tid, till stor del som en följd av skärpt EU-lagstiftning, exempelvis de nyligen reviderade dricksvatten- och avloppsdirektiven.

¹ IVA (2021) Agenda för hållbar vattenförsörjning – Rapport från IVAs projekt Hållbar vattenförsörjning – tillgång till rent vatten i ett föränderligt klimat. Rapport IVA-M 529. Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien. Stockholm, Sverige.

Globalt är utmaningar kring vatten en växande kris². Den globala krisen underminerar en rättvis och hållbar framtid för alla. Decennier av kollektiv misskötsel och undervärdering av vatten har skadat våra sötvatten och landområden och tillåtit fortsatt förorening av vattenresurser. Klimatförändringar och mänskliga aktiviteter har satt den hydrologiska cykeln under enorm stress, vilket, utöver ökad oförutsägbarhet och osäkerhet, leder till mer frekvent och allvarliga översvämningar, värmeböljor, skogsbränder och torka. Globalt saknar 2,2 miljarder människor tillgång till säkert dricksvatten och 3,5 miljarder tillgång till säker sanitetslösning³.

Vatten rör sig obehindrat i avrinningsområden över administrativa och mänskligt konstruerade gränser. Att adressera nuvarande och framtida problem kring vatten är en komplex utmaning inte bara kopplat till vattenresursen i sig (för mycket, för lite och för smutsigt vatten) men också på grund av de komplexa organisatoriska, legala, finansiella och samhällsliga utmaningar som behöver adresseras på ett integrerat sätt.

Water Wise Societies har en mission om Hållbart vatten för alla 2050. Missionen är nedbruten i tre delmål som pekar ut riktningen för omställningen och konkretiseras i tio uppdrag som beskriver den systemförändring som behöver ske. Uppdragen ska mobilisera aktörer att göra omställningen från nuläget till den önskade framtiden. Genom att lösa uppdragen kan vi nå delmålen och därigenom bidra till att uppfylla missionen om Hållbart vatten för alla 2050. Programmets delmål och uppdrag är:

Resilient försörjning och hantering av vatten i samhället – där samhällen byggs och förvaltas i samklang med vatten, erbjuder god livskvalitet och är motståndskraftiga mot klimatförändringar, kriser och krig.

- Trygga försörjning och hantering av vatten
- Säkerställ god dricksvattenkvalitet
- Anpassa samhället mot översvämning och torka
- Bygg och förvalta samhället i samklang med vatten

Klok vattenanvändning – där alla delar av samhället bara använder den mängd och kvalitet av vatten som de behöver och vattnet och dess innehåll av resurser cirkuleras på ett säkert och hållbart sätt.

- Säkerställ hållbara vattenuttag
- Minska vattenanvändning och läckage
- Återvinn och återanvänd vatten och dess resurser

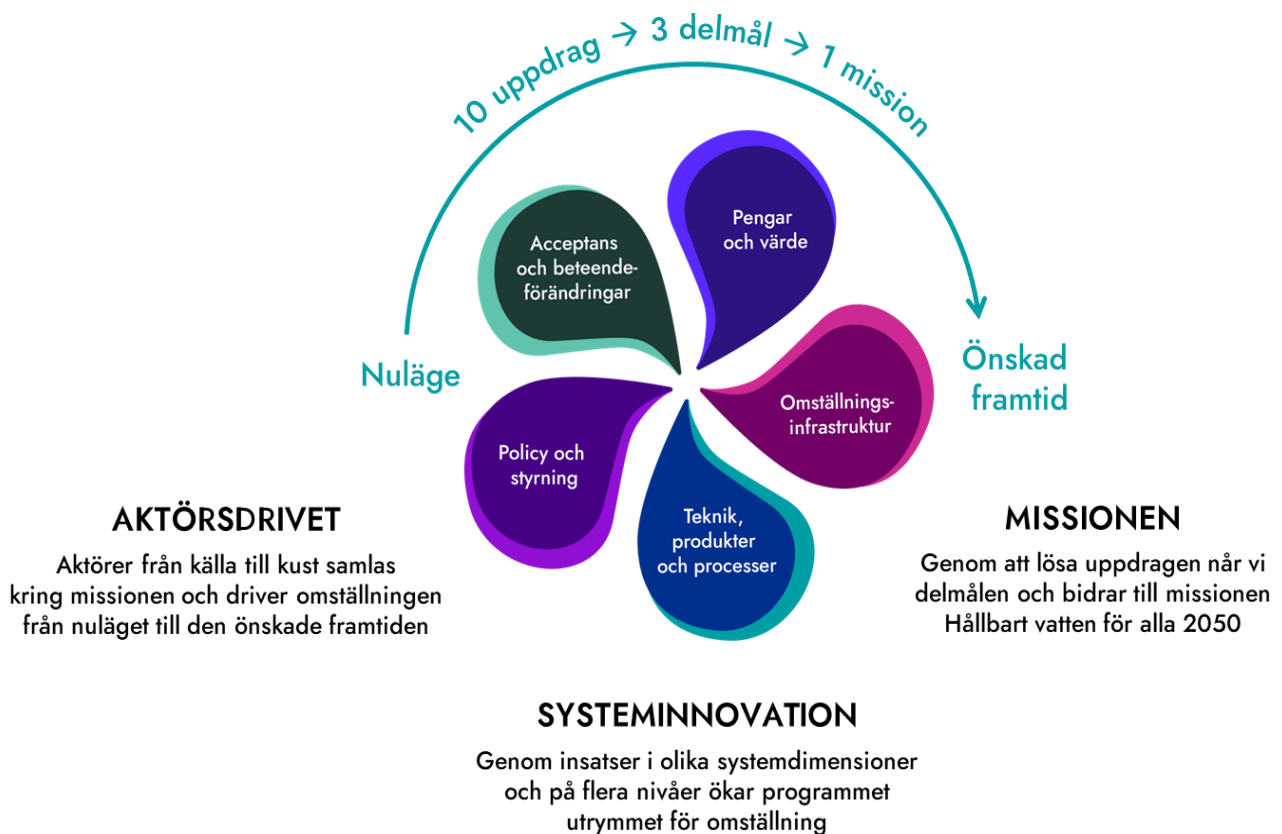
² Global Commission on the Economics of Water (2024) THE ECONOMICS OF WATER: Valuing the Hydrological Cycle as a Global Common Good. Co-chairs: Mazzucato, M., Shanmugaratnam, T., Okonjo-Iweala, N. and Rockström, J. OECD Environment Directorate, Paris, FR.

³ WHO (2023) Fact Sheet Drinking water and Fact Sheet Sanitation. Accessed (2025-02-12) URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water> and <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sanitation>.

Välmående sjöar, vattendrag och grundvatten – som är skyddade och framtidssäkrade där risker och källor till föroreningar är kartlagda och minimerade.

- Minska negativ påverkan på vattenekosystem
- Förebygg och minska spridning av farliga ämnen
- Minska övergödning i sjöar och vattendrag

Omställningen till den önskade framtiden sker i omställningszonen (Figur 1). För att säkerställa att omställning sker på ett effektivt sätt, i önskad takt och med rätt riktning sätter förändringsteori ramarna medan effektlogiken ger ett ramverk för vilka aktiviteter, resultat och utfall som behövs.

Figur 1. Illustration över Water Wise Societies förändringsteori.

3 Water Wise Societies driver på för att ställa om hela systemet

Water Wise Societies vill skapa utrymme för omställningen mot missionen. Utrymmet för omställning avgör hur snabbt och väl aktörer kan *göra* omställningen mot det nya läget. Utrymmet för omställning utökas genom programmets insatser och aktiviteter samtidigt som omställning mot det nya läget sker.

Utmaningarna som identifierats i de tio uppdragen är djupt kodade problem. Det vill säga komplexa problem, som vid första anblick kan verka som enkla problem men som vid närmre granskning visar sig sakna tydliga lösningar och är svåra att definiera. Djupt kodade problem griper in i många delar av våra socio-tekniska system och det tar lång tid för dem att uppstå och rota sig och därför är de svåra och tar lång tid att lösa. För att lösa djupt kodade problem behöver vi lösningar som angriper problemens alla dimensioner (systeminnovation). Inom Water Wise Societies har vi definierat fem systemdimensioner där rätt förutsättningar behöver finnas på plats för att omställningen ska bli möjlig (Figur 2).

Teknik, produkter och processer – Förändring av hårda saker som krävs för omställningen, exempelvis nya tekniska lösningar, infrastruktur, data, och digitala system.

Pengar och värde – Förändring av saker som vi anser ger oss värde, exempelvis finansiering, affärsmodeller, nyttomodeller, värdenätverk och budgetar.

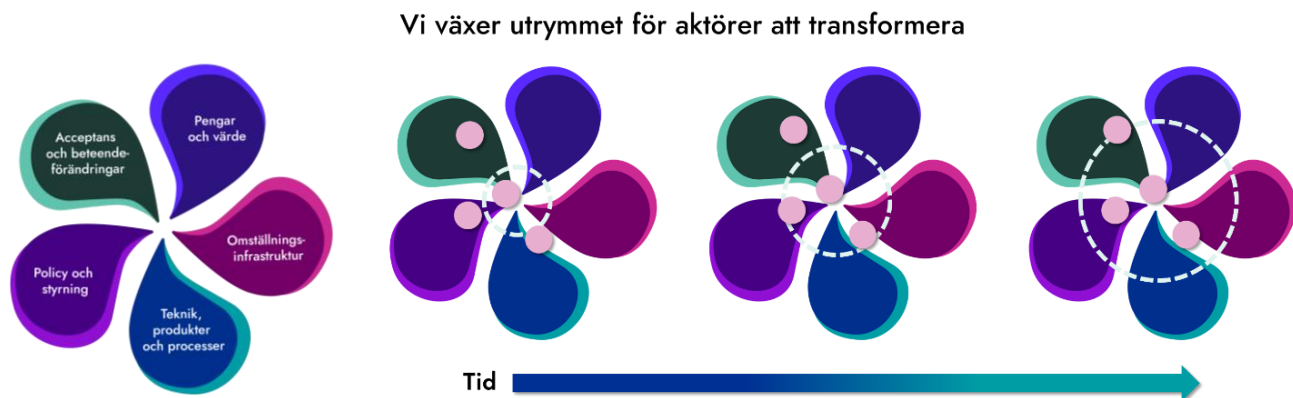
Policy och styrning – Förändring av saker som styr och sätter ramar, exempelvis lagar, regler, ramverk, standarder, vägledningar, färdplaner och strategier.

Acceptans och beteendeförändringar – Förändring av saker som får oss att ändra vårt beteende eller som får oss att agera och tycka annorlunda, exempelvis acceptans av nödvändiga nya lösningar och förändrade beteenden som stöttar omställningen.

Omställningsinfrastruktur – Förändring av utrymme och förutsättningar för aktörer att agera och ställa om, exempelvis processer och plattformar för samverkan, kompetens- och kapacitetsbyggande och digitalisering samt strategisk organisation och ledning.

Utrymmet och möjligheterna till omställning ökar med tiden genom att de fem systemdimensionerna integreras och kompletterar varandra i insatser och aktiviteter. Nya satsningar bygger vidare på tidigare goda resultat, vilket

gör att utrymmet för omställning växer efterhand (Figur 3). De fem systemdimensionerna behöver beaktas på olika geografiska nivåer: från global, EU-, nationell, regional ner till lokal nivå.

Figur 2. De fem systemdimensionerna.

Figur 3. Utrymmet för omställning växer över tid genom att de fem systemdimensionerna integreras och kompletterar varandra i insatser och aktiviteter.

3.1 Programkontoret

Programkontoret har ett övergripande ansvar för programmets arbete och resultat och arbetar för att maximera utrymmet för omställning genom ett antal processer och aktiviteter.

Governance – i syfte att tillse hur programmet styrs, följs upp, utvärderas och hur förändringar skall ske. Governance inbegriper program-, portfölj och projektstyrning (för att styra resurser – både programkontorets tid och insatsbudget – och risker) och utvärdering och lärande.

Aktörskartläggning – Programkontoret kartlägger och mobiliserar kontinuerligt och strukturerat aktörer i systemet för omställning. Aktörernas engagemang kan vara på flera nivåer, inom programmet som medlemmar, i projekt och insatser eller intressenter.

Systemanalys – För att ha en aktuell och relevant bild och förståelse av systemet utför programkontoret kontinuerligt omvärldsbevakning och strategisk framsyn. Delmål och uppdrag revideras och insatser uppdateras för bästa effekt.

Insatsplanering – Water Wise Societies genomför insatser (exv. utlysningar om Fol-projekt) och aktiviteter (exv. omställningsarena, innovationsverkstad). Programkontoret planerar, och utformar insatser med inspel från medlemmarna som finansieringsmyndigheterna Formas, Vinnova och Energimyndigheten beslutar och genomför.

Koordinering – I arbetet mot missionen är det avgörande att aktiviteter och insatser koordineras för samlad och förstärkande effekt.

Organisationen och styrningen behöver utformas på ett sådant sätt att de fem systemdimensionerna integreras, att arbetsprocessen stödjer horisontellt arbete och undviker stuprör. Programkontoret gör detta på ett övergripande plan i programstyrningen men stöttar också projekten med utbildning och koordinering för överhörning, samverkan och erfarenhetsutbyte.

Lärande och utvärdering – Programmet arbetar kontinuerligt och formativt med att utvärdera insatser, projekt och aktiviteter för att lära och anpassa programmet. Tripple loop-lärande⁴ utgör ramverket för lärandet där såväl utrymmet för transformation som förflyttningen mot missionen utvärderas utifrån underlag om programkontoret, projekten, och aktörerna på fyra nivåer: individ, grupp, organisation och system.

4 Aktörerna ställer om

Water Wise Societies är ett aktörsdrivet program, det vill säga aktörer i systemet från källa till kust är med och styr och driver programmet. Aktörerna är med och identifierar behov och utmaningar, utformar delmål och uppdrag, samt föreslår insatser och genomför projekt. Aktörerna samverkar i olika grupper och roller för att driva omställningen från nuläge till den önskade framtiden (Figur 4).

Figur 4. Olika roller och grupperingar av aktörer i omställningsarbetet.

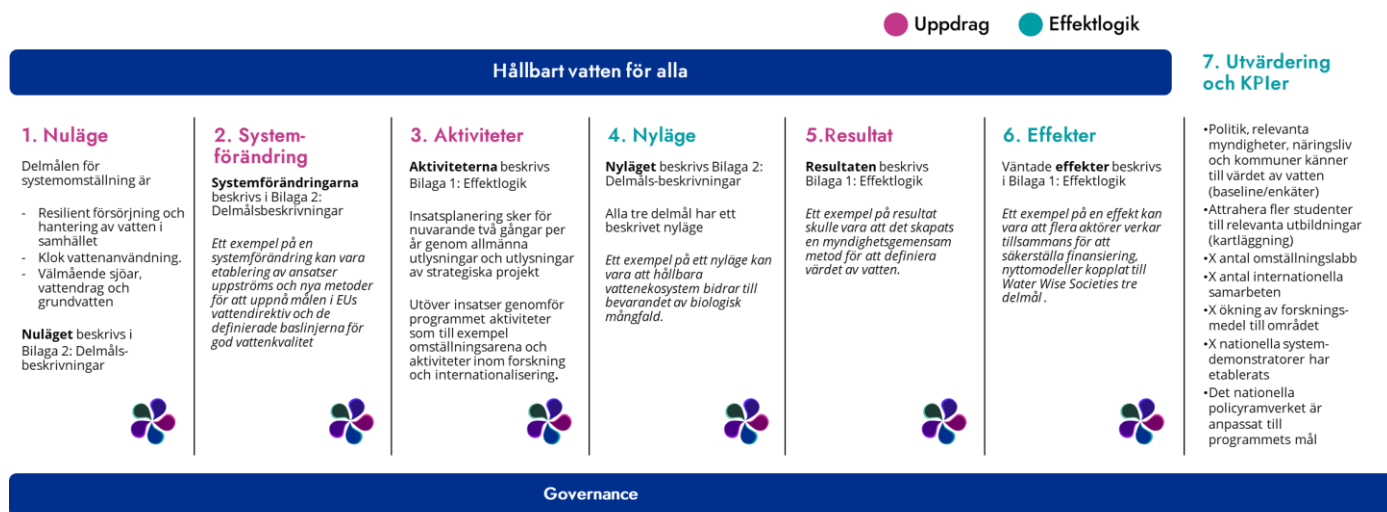
⁴ Tripple-loop innebär att vi utvärderar och anpassar: våra antagande, saker som vi gör och hur vi gör saker

Programmet engagerar aktörer på flera nivåer, inom programmet som medlemmar, i projekt och insatser eller som intressenter. Alla behövs för att göra omställningen. Omställningsarenan är den gemensamma plattform där programmets medlemmar möts regelbundet för att utveckla delmål och uppdrag, föreslå vilka insatser som är mest verkningsfulla och gemensamt lära om utmaningarna, lösningarna och hur vi åstadkommer omställning tillsammans.

5 Effektlogik

Effektlogik är ett verktyg för att visa sambandet mellan insatser och deras förväntade effekter. Effektlogiken är en strategisk bild av de aktiviteter, resultat, utfall, effekter, och KPI:er som krävs för att lösa uppdragen, nå delmålen och bidra till missionen på kort, medel och lång sikt (Figur 5).

Effektlogiken används för att planera, genomföra och utvärdera Water Wise Societies och våra projekt samt identifiera orsakssamband som påverkar resultat och effekter. Förflyttningar, aktiviteter och faktorer mäts och visualiseras inom Water Wise Societies governance. Programmet genomför också andra insatser, indirekt kopplade till delmålen, som kapacitetsutveckling, internationalisering och insatser för skalning, för att underlätta omställning.

Figur 5. Water Wise Societies Effektlogik.

Water Wise Societies
impact innovation